

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866–1876)*, București, 1992, 311 p.

Reputatul istoric Dan Berindei și-a inaugurat titlul de membru al celui mai înalt for științific al țării – Academia Română – printr-o lucrare de excepție dedicată unei perioade din istoria României, neglijată aproape complet în timpul dictaturii comuniste. Așa cum spune autorul, este vorba de un deceniu în care „s-a mers mai departe pe calea înfăptuirii unui program de eliberare și mai ales s-a apărut cu fermitate patriotică ceea ce până atunci fusese cucerit și în primul rind ireversibila Unire”.

Lucrarea prezintă următoarea structură: o scurtă „Introducere (p. 5–6) și nouă capitole cuprinzând conținutul – I. „România și Europa” (p. 7–43), II. „Problemele economiei României” (p. 44–71), III. „Structuri demografice și mutații sociale” (p. 72–107), IV. „Organizarea și instituțiile statului” (p. 108–137), V. „Armata” (p. 138–148), VI. „Viața politică internă și opțiuni ideologice” (p. 149–184), VII. „Marile probleme ale națiunii” (p. 185–207), VIII. „Dezvoltarea culturală” (p. 208–258), IX. „Situația materială și viața cotidiană” (p. 259–288). Urmează o succintă „Încheiere” (p. 289–290), un scurt rezumat în limba franceză (p. 291–294) și un „Indice” de nume (p. 295–310), menit să faciliteze consultarea lucrării.

Este un tablou de ansamblu al societății românești din deceniul premergător obți-

nerii independenței. De altfel, autorul precizează că România apărea „ca un stat aflat în preajma acceptării sale de marile puteri ca o entitate a continentului, trebuind, încă de pe atunci, chiar în perioada precedând independența, să ducă o acțiune de politică externă ca și cum ar fi fost un stat cu totul de sine stătător.

Se cuvine a fi remarcată documentarea care a stat la baza acestei lucrări – documente și studii de interpretare în număr impresionant. Un merit deosebit îl constituie însă utilizarea de documente de arhivă inedite. Astfel, sînt citate documente de la Arhivele Statului din București (fondul Casa Regală), din arhiva Ministerului Afacerilor Externe, dar și din arhivele germane.

Ne permitem să facem o observație care nu știrbește cu nimic valoarea acestei remarcabile lucrări. Ar fi fost deosebit de bine venită evidențierea relațiilor statului român cu fiii aceluiași neam din teritoriile aflate sub stăpîniri străine. Se știe, de pildă, că în perioada respectivă s-au acordat ajutoare substanțiale pentru școlile și bisericile din Transilvania, Dobrogea, ținuturile locuite de aromâni s.a. Oricum, este o lucrare de excepție a istoriografiei românești postrevoluționare, eliberată de procustianele tipare comuniste.

TUDOR MATEESCU

Josef Kollmann, *Dejiny Ustredniho Archivu Ceského státu. Formování státního archivu od středověkého panovníckého archivu listinného přes archiv české kanceláře, české komory, starého českého mistodržitelství, českého gubernia a mistodržitelství až po vznik Československé republiky*. (Istoria Arhivelor Centrale ale Statului ceh. Formarea Arhivelor Statului începînd cu Arhivele cancelariei cehe, cu vechile Arhive ale cancelariei regenței, cu Arhivele guberniei cehe și pînă la proclamarea Republicii Cehoslovace), Praha, 1992, 710 pg.

Plecînd de la un adevăr incontestabil, că istoria arhivelor constituie o parte inseparabilă a științei arhivistice și a arhivisticii în general și de la recomandarea Congresului Internațional al Arhivelor de la Madrid, din 1968, către Consiliul Interna-

țional al Arhivelor să sprijine acest domeniu important, autorul Josef Kollmann își propune să facă o prezentare detaliată a grijii statului față de monumentele scrise, create în instituțiile cehe din cele mai vechi timpuri și pînă în anul 1919. Cu alte cu-

vinte, lucrarea este concepută ca o istorie a Arhivelor Statului, în sensul ideal al cuvîntului, în contextul istoric specific al existenței statului ceh. Dacă fiecare carte își are soarta sa, atunci dictonul este valabil și pentru Arhivele statului ceh și nu numai. O istorie a acestei instituții a încercat să o facă primul director al Arhivelor Ministerului de Interne, imediat după 1919, dr. Ladislav Klincman, intenție nerealizată din cauza obligațiilor sale administrative. Ideea a fost continuată de urmașul său, prof. univ. dr. Jarislav Prokes, care în „Revista Arhivelor” a publicat o serie de contribuții ce constituie și astăzi lucrări de referință.

Din anul 1952 autorul acestei cărți lucrează neîntrerupt la adunarea materialului necesar. Mai întîi a trebuit să-și definească metodologia de lucru. Neavînd un model anterior de inspirație, autorul a optat pentru o prezentare din perspectivă instituțională, cu o trecere din revistă a celor mai importante fonduri. Desigur că aici a intervenit factorul subiectiv, pentru că intrînd în contact cu o serie de documente cunoaște o serie de persoane, fapte, situații aproape necunoscute sau uitate din trecut, pe care trebuie să le selecteze și să le valorifice. Nu mai este cazul să subliniem faptul că documentele din trecut constituie o bancă de date cu informații infinite, insuficient exploatate pînă în prezent, aceasta și datorită unei surprinzător de generalizate păreri că arhivele dețin de multe ori numai „hîrtii netrebnice, prăfuite și îngălbenite”. Istoria Arhivelor statului ceh reflectă istoria zbuciumată a acestei formațiuni politice din inima Europei, de la întemeierea regatului, continuînd cu perioada stăpînirii habsburgice, apoi cu cea a dualismului și pînă la fărîierea statului independent, în 1918.

De la început dorim să atragem atenția că în Arhivele statului se găsesc acte scrise în latină, germană și foarte puține în limba națională cehă în perioada medievală. După cum se va vedea și în continuare, istoria acestei instituții se confundă cu prezentarea unor personalități, care au stat în fruntea ei, majoritatea însă fiind sau avînd pregătire germană.

Cartea este structurată pe cinci mari capitole, fiecare cu note bibliografice impresionante, cu un indice de nume, cu două rezumate în limbile germană și engleză și cu o anexă, cuprinzînd fotocopiile după decretul imperiale austriece de organizare și reorganizare a Arhivelor.

Capitolul I — Perioada pînă la 1526 — este împărțită în mai multe subcapitole și analizează începuturile activității arhi-

vistice pe teritoriul regatului Boemiei, în vremea dinastiei Premysl, cam din a doua jumătate a secolului al XI-lea, cu primele liste de capitule din Litomerice (1057 — 1058). Un moment important în istoria Arhivelor îl reprezintă domnia lui Carol al IV-lea, care, fiind conștient de importanța documentelor, reorganizează fundamental această instituție, conferindu-i obligația de a avea grijă de toate listele de documente și mai ales de tezaurul regal. Rodul acestei munci este prima colecție de documente „Summa, cancellariae”, din păcate nedată, din care lipsește și numele celui care a întocmit-o. Alături de actele de cancelarie, această instituție mai ținea evidența actelor și hotărîrilor judecătorești locale și teritoriale, concentrate în niște condici, care erau mult mai importante decît documentele individuale, deoarece, după modul cum erau concepute, reflectau în mod fidel organizarea administrativă și judecătorească din acea vreme.

După 1940, prin reorganizarea cancelariei regale sub Vladislav, s-a trecut și la o nouă modalitate de păstrare a documentelor primite sau emise prin înregistrarea lor în niște registre speciale. Din păcate, primul inventar cu registrele de cancelarie s-a pierdut după bătălia de la Mohacs, iar o parte din arhiva regală a căzut pradă flăcărilor incendiului din 1541, care a cuprins Hradul din Praga.

Capitolul al II-lea — Perioada cancelariei cehe (1526—1620) — începe cu momentul 1526, bătălia de la Mohacs, considerat de istorici ca o piatră de hotar dintre vechea și noua organizare a arhivei, dintre arhiva, medievală și cea modernă. După 1526 noul organ reprezentativ al regalității — cancelaria — îndeplinește multe funcții, printre care menționăm cea de a pregăti corespondența regală, emițînd și primînd acte, cea de organ executiv al consiliului de coroană, organ consultativ al regelui, format din funcționari, judecători și consilieri regali. În fruntea cancelariei se afla „supremus regni Bohemiae cancellarius”, numit pe viață. Această instituție își organizează acum o registratură modernă, care adună toate documentele primite, le înregistrează cu număr în registre speciale, reunite apoi în fascicule lunare, pe care este indicată luna și anul. Tot în aceste registre sînt notate și conceptele actelor emise, care puteau fi: protocolare, patente, misive, sau decrete.

Creșterea importanței cancelariei cehe duce la mărirea volumului de acte intrate-ieșite și, implicit, la sporirea numărului de funcționari la registratură. Cum însă crește și volumul actelor primite, se pune acum

problema găsirii unui spațiu adecvat depozitării lor, avînd în vedere și faptul că spațiul din incinta Hradului era insuficient, iar succesiunea destul de rapidă la tronul Boemiei ducea și la o mutare frecventă a documentelor dintr-un loc în altul, în funcție de reședința noului rege urcat pe tron. În 1614 Václav Trosta se adresează cancelarului cu un memoriu, solicitînd un spațiu adecvat pentru depozitarea arhivei cancelariei regale. Nu mai apucă să primească răspuns la memoriu, întrucît după cîțiva ani regatul ceh independent își încetează existența.

Capitolul al III-lea — este închinat Perioadei regenței ceh (1621—1749). După bătălia de la Muntele Alb (1620) se încheie istoria Arhivei de cancelarie regală și începe perioada cunoscută sub numele de regență. Regatul Boemiei continuă să existe, dar este acum considerat ca o provincie a monarhiei habsburgice, ducînd după sine mari schimbări în administrația regatului. În 1648 Hradul din Praga cade în mîinile suedezilor, care, între altele, se interesează și de arhivele depozitate acolo, mai ales de documentele referitoare la regatul Boemiei și de documentele emise de noua cancelarie habsburgică. După retragerea suedezilor din Praga, s-a putut constata că multe documente valoroase au dispărut, altele au fost distruse, registrele răvășite. Această stare de lucruri a determinat ca, în 1650, să se întreprindă prima inventariere completă a tot ce a mai rămas din documentele aflate în depozitul Hradului praghez. Cu această ocazie s-au făcut și liste de inventar, separate pentru documentele mai vechi, listă întocmită de Daniel Ignac Koch, care trebuie menționată pentru caracterul modern al concepției de inventariere a documentelor și o altă listă cu documente de dată mai recentă. Tot în această perioadă se pune pentru prima oară problema separării registraturilor în: registratură cehă, registratură germană și registratură militară, printre promotori numărîndu-se Václav Richter.

Capitolul al IV-lea — Perioada guvernului ceh (1749—1849) — înseamnă pentru istoria Arhivelor trecerea spre instituționalizarea lor. Aceasta și pentru motivul că numărul actelor emise sau primite a crescut de aproape 4 ori, dar și pentru că, din mai 1749, împărăteasa Maria Tereza desființează cancelaria cehă de curte, ca instituție independentă, înființînd cancelaria ceho-austriacă — „directorium in publicis et camerilibus”. Așadar, Arhiva fostei cancelarii de curte ceh rămîne la Viena și, abia în anul 1923, partea cehoslovacă va reuși să-și recupereze documentele,

în timp ce Arhiva cancelariei ceho-austriece, rămasă tot la Viena, va suferi pierderi grele, datorită incendiului de la Palatul Justiției din Viena, din anul 1927. Acest eveniment nedorit va contribui substanțial la îngreunarea înțelegerii istoriei din această perioadă. Revenind însă la noua organizare administrativă sub Maria Tereza, cancelaria ceho-austriacă funcționează acum cu mai multe registraturi compartimentate, cu registre proprii de evidență pentru: publicum, militare, camerale, montanum, camerale-montanum, comerciale, contribuționale, diaetale și judiciare. Actele astfel împărțite erau apoi aranjate nu numai cronologic, dar și alfabetic, în funcție de necesități. Meritul acestei ordonări a actelor revine lui K. Nádherny, sistem valabil mulți ani la rînd.

Evidența în registraturi era foarte strictă. Orice act intrat era înregistrat într-o condică, în ordinea intrării lui, alături de care existau și indexuri, care permiteau depistarea rapidă a actului în cauză. Începînd cu anul 1784 s-a introdus și o evidență a cancelariei, urmărind modalitatea de rezolvare a actului în cauză. Datorită modului cum a fost concepută evidența actelor s-a putut constitui un fond arhivistic foarte serios. Și pentru că acest fond era subordonat guvernului a primit numele de Arhiva gubernială. Printre arhivarii de frunte ai Arhivei guvernului este menționat Jan Bugner (1748—1754) și, în special, Josef Klauer (1754—1771). Acesta din urmă formulează propuneri concrete privind selectarea și instruirea personalului destinat să lucreze în acest domeniu, alegerea și amenajarea unui local adecvat de depozitare a arhivei, privind introducerea rubricăției în registre pentru grupe de subprobleme, completarea documentelor lipsă din cancelaria centrală și existente în cancelariile teritoriale și, în sfîrșit, achiziționarea de documente de la persoanele particulare. Din vremea lui Klauer datează termenii de „arhivar” și „registrator”.

În timpul urmașilor lui Klauer la conducerea Arhivei guberniale, alături de ordonarea documentelor, s-a trecut și la achiziționarea de diverse fonduri, provenite din bibliotecile universităților sau de la unele mănăstiri desființate. Acum se pune chiar problema documentelor pe colecții tematice, cum ar fi colecția de documente referitoare la dinastia nobiliară Cernin și Sternberk, documente care au stat la baza cercetării științifice întreprinse mai tîrziu de marele istoric ceh Frantisek Palacky. Începînd cu anul 1848, alături de limba germană, limba cehă primește dreptul de

a fi o limbă oficială, ceea ce duce la emiterarea de acte în cele două limbi sau numai în limba cehă. De acum se poate vorbi și de constituirea unei arhive în limba națională cehă.

Cei ce au stat în fruntea Arhivei guberniale în această perioadă (Kajetan Nádherny, Václav Procházka, Ignac Roth) s-au preocupat de a asigura și unele servicii publice. Astfel, se fac primele împrumuturi de documente spre cercetare, se întocmesc inventare și opise după inventare destinate informării cititorilor și se trece chiar la prelucrarea documentelor, întocmindu-se și primele sinteze.

Capitolul al V-lea este consacrat Perioadei regenței cehe (1850—1918), care înseamnă schimbări majore în sistemul politic și administrativ al Cehiei. Prin ordinul ministerelor de interne, justiție și finanțe din 25 ianuarie 1853, regența devine un organ de administrare politică a întregii țări, avind în competență ducerea la îndeplinire a decretelor imperiale, dar și reglementarea raporturilor dintre stat, biserică și alte instituții. Aceasta înseamnă și o restructurare a arhivei guberniale. Noua instituție trece acum la o epurare a tot ce este considerat nefolositor, existent în cript din subsolurile catedralei Sfântul Nicolae din Praga, unde se afla de mulți ani depozitul Arhivei guberniale.

În fruntea Arhivei regenței este numit acum Frantisek Stolba (1860—1881), care încearcă să aducă unele noutăți în clasificarea documentelor existente, plecând de la principiul cronologic. Documentele vor fi acum ordonate în serii de fascicule, cam 50 pentru scrierile mai vechi, majoritatea provenind din secolul al XVI-lea, apoi 123 fascicule pentru documentele scrise în limba cehă, alte 16 fascicule cuprinzând acte financiare din perioada 1722—1741. Paralel cu aceasta se face și prima reordonare a documentelor provenind din fondurile mănăstirești, ținându-se cont și de toate ordinele călugărești recepte din acea vreme.

Pentru o monarhie atât de întinsă teritorial și atât de diversificată etnic, cum era cea habsburgică, conceperea unei Arhive centralizate devine o problemă tot mai dificilă. De aceea, spre mijlocul secolului al XIX-lea, în majoritatea țărilor aflate sub sceptrul imperial iau naștere cercuri de istorici și oameni de cultură, care propun constituirea Arhivelor naționale și ocrotirea patrimoniului lor cultural, sub egida muzeelor naționale. Așa se naște la Viena „Haus-, Hof, und Staatsarchiv”, care adună numai arhiva casei imperiale și a cancelariei, incluzând și arhiva germană, preluând documente mai importante referitoare și

la celelalte țări din imperiu. În Cehia, această nouă reorganizare a arhivelor duce la constituirea arhivelor ministerelor pe plan central, iar la nivel provincial iau naștere arhive teritoriale, în fiecare oraș mai important, concentrând arhivele instituțiilor din teritoriul respectiv.

Ultimul și cel mai important director al Arhivei regenței este Karl Köpl (1884—1918), care formulează două propuneri foarte concrete pentru bunul mers al Arhivelor din Cehia. Prima se referă la extinderea competenței Arhivei regenței și asupra arhivelor instanțelor judecătorești și a doua se referă la școlarizarea și perfecționarea cadrelor care lucrează în acest domeniu. Karl Köpl pune foarte serios problema valorificării documentelor existente din punct de vedere artistic și istoric. Așa se face că, în anul 1890, în volumul al XII-lea al anuarului „Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des a.h.Kaiserhauses” sînt publicate documente din perioada 1509—1605, în total cam 1000 de documente, iar după modelul altor state cu tradiție în arhivistică (Franța, Belgia, Italia, Elveția), propune publicarea inventarelor întocmite, redîndu-le astfel circuitul public.

Preocuparea pentru găsirea unui spațiu corespunzător de depozitare devine acum o problemă centrală. Se fac demersuri pentru ca Arhiva regenței să fie scoasă din cripta bisericii Sf. Nicolae și să fie mutată în Mănăstirea Klementinum sau la reședința de vară a regilor Boemiei, Karlstejn. Pînă la urmă, la 3 decembrie 1901, a fost aprobat palatul Pálffy, care a fost cumpărat pentru depozitarea Arhivei regenței și a poliției, dovedindu-se în final neîncăpător pentru numărul de documente ce urma să fie depozitate acolo.

În sfîrșit, problema cercetării științifice a documentelor de arhivă își găsește o rezolvare fericită. În acest sens se întocmesc primele norme privind cercetarea documentelor. Profesorii de la universități recomandă consultarea documentelor pentru perioadele mai vechi, dar este mult mai comod să consulți documente publicate decît originalele. De aceea, prima revistă de istorie, „Sbornik historicky”, găzduiește în paginile sale, între anii 1884—1886, documentele existente în arhiva orașenească din České Budejovice și din Arhiva regenței. Elementul cel mai important care trebuie însă reținut este că toate documentele publicate acum sînt traduse în limba cehă, deci accesibile unui cerc mai larg de cititori. De acum, documentele cehești își găsesc locul în paginile menționatei reviste vieneze „Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiser-

hauses", unde apar cele mai valoroase documente din perioada 1509—1617.

Din păcate, activitatea acestui inimos director de arhivă încetează brusc la sfârșitul primului război mondial. Proclamarea Republicii Cehoslovace, la 28 octombrie 1918, înseamnă și sfârșitul carierei acestui „străin” (era austriac de origine), care a făcut foarte multe pentru bunul mers al Arhivei regenței ceh, Karl Köpl fiind pur și simplu dat afară, rămânând la vremea aceea nici măcar anii de pensie. Cu aceasta, istoria arhivelor statului ceh intră într-o fază nouă a arhivelor statului cehoslovac,

conceput după alte criterii, dar care nu mai fac obiectul cărții de față.

Parcursind cele peste 700 de pagini ale unei cărți, care se prezintă în condiții grafice excepționale, îți rămâne în minte munca plină de devotament a unor arhivari necunoscuți sau uitați pe nedrept de istorie, care au încercat de pe „mucedele pagini” să descifreze o istorie a neamului și pentru care urmașii și contemporanii le-au rămas, în continuare, îndatorați.

DRAGOȘ ȘESAN

„Biserica Ortodoxă Română”, CVIII, București 1990, nr. 1 — 12

Buletinul oficial al Patriarhiei Române a ajuns la anul 108 al apariției sale neinterupte. Începând cu anul 1990 această prestigioasă revistă și-a schimbat și aspectul de prezentare, iar conținutul a cunoscut o diversificare relevantă, adresându-se nu numai teologilor, ci și specialiștilor din domeniile istoriei, artei, lingvisticii, muzicii. Alături de rubricile „Viața bisericească”, „Îndrumări pastorale”, „Atitudini”, care prezintă și dezbate probleme specifice acestei publicații, celelalte rubrici „Din trecutul bisericii și patriei noastre”, „Documentare” și „Aniversări — Evocări” abordează o tematică ce interesează un cerc mult mai larg de cititori.

În nr. 1—2 al revistei semnalăm studiul pr. I. Ionescu, intitulat „Pravila de la Govora, 1640—1641, 350 de ani de la tipărire” (p. 67—79), în care se face un istoric al tiparului din timpul domnului Matei Basarab în cunoscutele focare de cultură de la mănăstirile Bistrița-Vilcea, Govora, Dealu și apoi în centrele de cultură de la Cimpulung și Tîrgoviște. „Pravila de la Govora” are o importanță aparte, fiind prima colecție de legi civile și bisericești tipărită, bazată pe izvoare bizantine, cu tradiție în țările române, fiind destinată și românilor din Transilvania.

„Antim Ivireanul și contribuția sa la desăvîrșirea formei românești a textelor biblice” este un referat prezentat de prof. Vasile Mihoc la Simpozionul internațional asupra problemelor lingvistice ale traducerii textului Bibliei de la Tbilisi, 26—30 iunie 1989 (p. 108—116) o documentată expunere a activității de traducător și tipograf a marelui cărturar, a contribuției sale la desăvîrșirea introducerii limbii române în biserica ortodoxă.

Prof. dr. Ioan N. Floca publică „România în legile de stat transilvane până la 1918, prezență și continuitate” (p. 137—149), o amplă analiză a situației românilor din Transilvania, începând cu feudalismul timpuriu, continuând cu cel dezvoltat al Voievodatului și Principatului autonom, apoi cu perioada dominației austriece, inclusiv a celei austro-ungare. Concluzia care se desprinde cu claritate din întregul studiu, bazat pe o amplă documentare, este că stăpînirea, indiferent care era, a refuzat sistematic să recunoască cele mai elementare libertăți și drepturi ale poporului român.

Pentru istoricii bisericii române, dar nu numai pentru ei, prof. dr. Emilian Popescu publică „Ierarhia ecleziastică pe teritoriul României. Creșterea și structura ei până în secolul al VII-lea” (p. 149—164). După o prezentare a istoricului pătrunderii creștinismului la noi, oferă în anexă o listă cu preoții, episcopii, arhiepiscopii și mitropoliții atestați în Dobrogea (de la Tomis, Callatis, Halmyris, Axiopolis), dar și din Muntenia — Moldova (de la Gothia) sau Oltenia (de la Sucidava).

În nr. 3—4 (martie-aprilie), Iulian Miculescu se ocupă de „Lupta lui Onisifor Ghibu pentru unirea religioasă a românilor” (p. 96—114), subliniind contribuția marelui învățat și om politic ardelean la unitatea bisericească și religioasă a Transilvaniei, sintetizată în vechea mitropolie ortodoxă de Alba Iulia.

Un studiu care suscită interes mai larg este cel al prof. I. L. Georgescu, „Bisericele voievodale în București” (p. 114—134). Dintre cele mai importante monumente arhitectonice și de artă, autorul se oprește asupra Mănăstirii Cotroceni, ctitoria lui Șerban Cantacuzino, asupra Mă-

năstirii Catedrala mitropolitană, ctitoria lui Constantin Șerban Basarab, terminată în vremea lui Radu Leon, despre care Paul de Alep s-ar fi pronunțat că seamănă pe dinlăuntru cu cea de la Curtea de Argeș. În continuare sînt prezentate Mănăstirea Radu Vodă, înălțată de domnul Alexandru Mircea la 1568, Mănăstirea Văcărești, ctitoria domnului fanariot Nicolae Mavrocordat, Biserica Curtea Veche ctitoria lui Mircea Ciobanul, în pronaosul căreia ar fi fost îngropat ctitorul ei, apoi Biserica Sf. Gheorghe Nou, ctitorie voievodală a lui Constantin Brâncoveanu, pe care mitropolitul Ierotei o compară cu catedrala Sf. Sofia din Constantinopol. În sfîrșit, la margine de București, pe apa Colentinei, se înalță Mănăstirea Plumbuita, al cărei prim ctitor ar fi fost Petru Voievod (cel Tânăr), fiind apoi rezidită de Mihnea Turcitul și terminată de Matei Basarab la 1647. În apropierea mănăstirii, pe celălalt mal, Grigore Ghica ridică Biserica Colentina-Tei, în apropierea reședinței sale de vară. Ultima ctitorie voievodală este Biserica Mavrogheni, a controversatului domnitor Nicolae Mavrogheni și a soției sale Maria, ridicată între anii 1785—1787, amplasată în apropierea actualei Șosele Kiselleff.

Pentru cei ce doresc să cunoască în amănunt istoria vieții creștine de la noi, recomandăm studiul prof. dr. Mircea Păcurariu, „Începuturile vieții creștine pe teritoriul României de azi” (p. 63—89).

Din sumarul numărului 5—6 (mai-iunie) al revistei, semnalăm studiul mitropolitului Olteniei, dr. Nestor Vornicescu, „Mănăstiri din Carpați — vechi centre ortodoxe de spiritualitate și cultură românească” (p. 84—99).

Un medalion închinat „Binecredinciosului domnitor Miron Barnovschi-Movilă” (p. 99—110), de Alexandru M. Ioniță, încearcă să schițeze portretul celui care a condus destinele Moldovei între 1626—1629 și între 26 aprilie și 22 iunie 1633, considerat de contemporani drept un domnitor credincios, un abil diplomat, energic ostaș, bun chivernisitor de țară, domn evlavios, fapt pentru care autorul face recomandare Sfințitului Sinod să analizeze posibilitatea de a fi chiar canonizat.

Tudor Mateescu este prezent în paginile revistei cu studiul „Ajutoare acordate Mitropoliei Dirstorului și a unor biserici din Dobrogea de către domnii Țării Românești”, cu anexe (p. 110—116), fiind o contribuție majoră la cunoașterea istoriei Bisericilor ortodoxe române din Dobrogea.

O schiță de monografie a unor vechi lăcașe de cultură din Transilvania încearcă Emilian Birdaș în Biserica Sf. Gheorghe

(1421) și mănăstirea Sf. Nicolae (1429) din Lupșa, jud. Alba” (p. 117—125), care stau mărturie ale permanenței spiritualității românești pe aceste meleaguri.

Continuînd o preocupare mai veche, dr. Ioana Cristache-Panait, în „Mesajul tipăriturilor lui Constantin Brâncoveanu în Transilvania” (p. 147—157), concepe un studiu foarte documentat asupra circulației cărții tipărite în Țara Românească printre românii ardeleni.

În nr. 7—10 (iulie-octombrie) remarcăm medalionul închinat lui Niculae Șerbănescu celui ce a fost „Stolnicul Constantin Cantacuzino și cultura românească. 350 de ani de la naștere” (p. 98—105), „cărțurarul cel mai erudit și reprezentantul cel mai strălucit al umanismului în Țara Românească” (p. 98).

Mitropolitul cărturar dr. Nestor Vornicescu face o amplă pledoarie „Pentru refacerea unității bisericii străbune, Alba Iulia, 27 februarie 1939” (p. 143—174), la care și-au adus contribuția figuri de frunte ai mișcării culturale ardeleni, începînd cu corifeii Școlii Ardeleni, continuînd cu George Barițiu, Simion Bărnuțiu, Al. Papu-Ilarian, Miron Cristea, Nicolae Bălan, Onisifor Ghibu și mulți alții.

Pe linia valorificării contribuției spiritualității românești la răspîndirea creștinismului se înscrie și studiul lui Gheorghe Drăgulin, „Ieromonahul Dionisie Smeritul (Exiguul) — o mare energie străromână pe meridiane europene (aprox. 470—55)” (p. 174—180). Între altele, se subliniază meritele învățatului dobrogean la răspîndirea creștinismului, la introducerea noțiunii de „eră creștină”. Remarcabil ca teolog (dogmatist, exeget și filosof), ca traducător (arhivist, antologator prefăcător și critic), canonist (diplomat bisericesc și consilier pontifical) calendarolog și cercetător astronom, cronologist și istoric, acest enciclopedist al primei jumătăți a secolului al VI-lea completează galeria personalităților ce s-au format și au trăit la Dunărea de Jos și pe meaurile Pontului Euxin.

Pentru specialiștii în bizantinologie semnalăm studiul lui Marin Cojoc, „Împărați și înalți demnitari bizantini pe teritoriul patriei noastre (sec. IV—XII d. Hr.)” (p. 180—195), lucrare de sinteză asupra a tot ce s-a publicat referitor la această problemă în literatura de profil din țară și străinătate.

În sfîrșit, Alexandru Ioniță își propune să analizeze „Atitudinea Bisericilor Ortodoxe față de evrei între 1918—1945 în Muntenia, reflectată în publicațiile vremii și în documente de arhivă” (p. 203—311). Plecînd de la documentele existente în arhiva

Sfintului Sinod, autorul demonstrează că Biserica Ortodoxă Română a manifestat întotdeauna o atitudine creștin-umană față de evreii stabiliți în România, fapt recunoscut chiar de evreii înșiși prin pana lui Jacques Pineles: „Clerul român a avut totdeauna o atitudine nobilă și binevoitoare față de evrei” (Vezi Istoria evreilor, Iași, 1928, p. 361).

Poate nu e lipsit de interes să semnalăm în acest număr, la capitolul „Documentare”, publicarea statutelor unor organizații bisericești nou înființate, după cum urmează: Statutul „Oastea Domnului” din cadrul „Bisericii Ortodoxe Române” (p. 212–214), Statutul „Ligii tineretului ortodox român” (p. 215–219), Statutul „Asociației studenților creștini ortodocși din România” (p. 220–221), Statutul „Societății naționale a femeilor ortodoxe din România” (p. 221–222).

Nr. 11–12 (noiembrie-decembrie) este dedicat în mare parte lucrărilor Sfintului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și ale Adunării Naționale Bisericești, cu referiri ample la viața bisericească din România după 1989, la reînființarea unor arhiepiscopii abuziv desființate, la relațiile Bisericii Ortodoxe Române cu Vaticanul și cu celelalte biserici ortodoxe surori, la contribuția acestei instituții la viața spirituală și culturală a românilor.

La capitolul „Aniversări – comemorări”, Alexandru M. Ioniță rememorează evenimentele de la „Posada 1330 – început al independenței românești” (p. 81–85), cu ocazia aniversării a 660 de ani de la victoria lui Basarab Întemeietorul asupra lui Carol Robert de Anjou.

„Presa bisericească în sprijinul desăvârșirii unității de stat a Românilor” (p. 88–93) la rubrica „Documentare”, a conf. Petre I. David, scoate în evidență rolul unor publicații de frunte ca „Telegraful Român” din Sibiu, „Adevărul bisericesc” de la Argeș, „Glasul lumii” de la Buzău, „Amvonul” de la București, „Ortodoxul” și „Bunavestire” de la Iași la desăvârșirea unității statale românești de la 1 decembrie 1918.

Străbătind cele aproape 100 de pagini ale revistei pe anul 1990 rămînem cu o imagine impresionantă a bogăției de informații și date dintr-un domeniu mai puțin accesibil pînă nu demult, care vine să completeze istoria spiritualității românești din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre, prin pana unor cărturari de adîncă simțire românească.

DRAGOȘ ȘESAN

„Ianus. Revue archivistique”, nr. 2, 1992, Dortrecht, 435 p.

Ianus” este una din cele trei reviste publicate sub egida Consiliului Internațional al Arhivelor. Numărul pe care îl prezentăm cititorilor este unul excepțional, întrucît în el sînt publicate comunicările Colocviului de la Maastricht, intitulat „Arhivele și Europa fără frontiere”. La această reuniune, sponsorizată de Societatea Regală a Arhiviștilor din Olanda și de numeroase alte instituții și întreprinderi, au participat mai mult de 500 de persoane din 39 de țări.

Consiliul Internațional al Arhivelor organizează o dată la patru ani congresele sale. Este însă pentru prima oară cînd are loc o astfel de reuniune, menită să sărbătorească cea de-a o sută aniversare a strămoșului acestei organizații, născută la 17 iunie 1891 la Haarlem. Deschiderea frontierelor în cadrul Comunității Economice Europene a contribuit la alegerea temei acestui congres. Consecințele recențelor inovații tehnologice privind administrarea și utilizarea arhivelor au contribuit

și ele la alegerea temei care a fost definită astfel: „Impactul Europei de după 1992, atît asupra identității istorice și culturale a regiunilor și națiunilor, cît și asupra serviciilor de arhivă, a personalului acestora și a publicului lor”. Tema a fost studiată sub cinci unghiuri diferite. Fiecare punct de vedere a făcut obiectul a două comunicări în cadrul ședințelor plenare, iar expunerile subsidiare au fost făcute în timpul ședințelor de lucru.

În introducere, Ton Gehlen arăta că, în prezent, se profilează la orizont realizarea unei piețe comune în interiorul comunității europene. El consideră că acest fenomen nu trebuie să-i lase indiferenți pe arhiviști. Cîmpul de acțiune, prestările de servicii, creșterea anvergurii activităților, automatizarea și multe alte aspecte trebuie dezbătute tot mai mult într-un cadru internațional. Acest lucru va da posibilitatea comparării metodelor și concepțiilor de lucru. Reglementările privind formarea și conservarea arhivelor vor ridica numeroase

probleme. Ton Gehlen consideră că este momentul ca specialiștii să înceapă încă de pe acum să se gândească la ele.

Acest număr din „Ianus” cuprinde deci comunicările ținute de participanții la acest congres internațional. Este foarte dificil să faci o prezentare chiar și generală a acestora din moment ce lista autorilor cuprinde 65 de nume de eminente specialiști, dintre care unii lucrează direct în arhive, ceilalți fiind istorici. Din acest punct de vedere, tematica abordată este extrem de largă. Pe cei care n-au răbdare să parcurgă numărul mare de comunicări publicate în limba franceză și engleză și doresc să se oprească numai asupra unora din ele îi ajută foarte mult lista de sumare care apare în patru limbi, respectiv: engleză, franceză, germană și olandeză.

În cele ce urmează vom încerca o sistematizare sumară, și, evident, incompletă a comunicărilor. Astfel, au fost abordate teme ca: „Arhivele și Europa fără frontiere”; „Administrația și cetățeanul”; „Respectarea vieții private și libertatea de informații”; „Aspecte privind relația dintre administrație și libertatea de cercetare”; „Aspecte deontologice ale selecționării documentelor de arhivă”; „Probleme legate de creatorii de arhivă și nevoile prezente și viitoare ale cercetării”; „Unele arhive speciale ca, Institutul Internațional de Istorie Socială de la Amsterdam sau arhivele partidelor politice din Europa”; „Arhivele Prezidențiale din SUA, Franța”, etc.

Un mare număr de comunicări se referă la ceea ce una din acestea numește „Imaginea arhivistului”. Sînt luări de cuvînt care dezbate dificultățile cu care se confruntă arhivele din țările în curs de dezvoltare. Nu lipsesc nici puncte de vedere privind problemele tehnice.

Deși, așa cum am mai spus, această încercare de sistematizare este deficitară, ea nu își propune să ierarhizeze în nici un fel temele dezbătute. Avînd în vedere multitudinea lor, nu ne putem opri decît asupra unora dintre ele, criteriul de alegere nefiind altul decît caracterul mai mult sau mai puțin inedit al acestora pentru cititori sau pentru semnatarul acestor rînduri.

Trebuie să subliniem că punctele de vedere exprimate sînt atît convergente cît și divergente sau, în cadrul aceluiași comunicări, autorii expun păreri care nu concordă. Spre exemplificare vom da comunicarea lui David Vaisey „Imaginea arhivistului”, în care acesta arăta cum apare arhivistul în ochii publicului și ai profesioniștilor înșiși. El opune viziunii franceze, care consideră pe arhivist un savant, celei engleze care-i acordă o poziție mai puțin înaltă. S-a trecut astfel de la viziunea

foarte specifică de păstrător de documente oficiale ale unei instituții care este un „ajutor al istoricului” dar care nu utilizează documentele, la poziția actuală potrivit căreia, cel puțin în Marea Britanie, arhiviștii „sînt pe punctul de a deveni o profesune distinctă”.

Multe comunicări se referă la modalitățile de formare a arhiviștilor, la cunoștințele pe care un arhivist trebuie să le posed. Aici se face distincția între ceea ce unii autori numesc „arhivist generalist” și „arhivist specialist”.

Și aici există cite două comunicări pentru fiecare din cele două categorii enumerate mai sus. Astfel, în comunicarea sa, Johannes Volker Wagner opune arhivistul modern tradiției secolului al XIX-lea, care constă în aceea că arhivistul este considerat ca un specialist în istoria medievală, cunoscător de paleografie și capabil să înțeleagă și să interpreteze documentele referitoare la istoria națională și regională. Această imagine — susține autorul — a persistat pînă de curînd, dar astăzi, avînd în vedere accentul care se pune pe tehnologia informației, administrarea arhivelor, documentare pe noi suporturi și pe etica conceptului „specializează-te în domeniul tău”, în cercetarea istorică arhivistul nu trebuie să fie nici cu o sferă foarte restrînsă de specializare, nici un generalist superficial, ci un specialist competent, un om de cultură.

Interesantă ni s-a părut comunicarea „Institutului Internațional de Istorie Socială, istoria pasionantă a unei tradiții”. Acest institut, fondat în 1935 la Amsterdam, a avut drept scop protejarea arhivelor și a documentației privind mișcarea muncitorească organizată. În cursul celor aproape șaiszeci de ani de existență, institutul a reușit să salveze 1500 de colecții de documente de arhivă, incluzînd și pe cele provenite de la Marx, Engels, Troțki, Bakunin, Emma Goldman, Adler, Bauer, S.P.D.-ul german, de la Menșevici etc. Institutul posedă circa 1 000 000 de volume imprimate din domeniul istoriei sociale ca și mai multe colecții audio-vizuale prețioase. Fundația nu este atașată niciunui partid politic. Nu ar fi exclus ca printre documentele păstrate în acest institut să existe și unele care ar putea interesa pe istoricii români.

Eckhart G. Franz își propune întrebarea: „Avem noi nevoie de un institut european?”. Autorul pleacă de la constatarea că armonizarea sistemelor de formare a arhiviștilor, existente în diferitele țări europene, este confruntată cu diverse dificultăți. Diversitatea tradiției istorice, admi-

nistrative, de organizare a arhivelor cere programe de formare cu orientare națională. Eminentul arhivist german recomandă totuși crearea unui asemenea institut, consacrat arhivisticii, tehnicilor de arhivare, precum și cercetării în materie de arhive. Aceasta cu atât mai mult cu cât nici o instituție de cercetare specifică arhivelor nu există în Europa estică.

Acestea au fost numai câteva din comunicările asupra cărora ne-am oprit fugitiv. Sintem convinși că, indiferent de specialitatea, locul de muncă sau funcția pe care o deține în arhive, fiecare lucrător va găsi în acest număr din „Ianus” lucruri utile și interesante pentru activitatea sa.

VASILE MATEI

Arhivski Pregled, nr. 1—2/1991, Belgrad, 1992, 173 p.

Primele două numere ale Revistei Arhivelor din Serbia pe anul 1991 consacră spațiul deosebit articolelor referitoare la activitatea arhivelor. O temă prioritară o constituie activitatea de eliberare de certificate de proprietate. Astfel, în articolul *Eliberarea de certificate din fonduri arhiviste în temeiul legii din anul 1991 privind restituirea pământului în Serbia* (Izdavanje podataka iz arhivskih fondova po osnovu zakona o vracanju zemljišta u Srbiji iz 1991 g. — p. 7—12), Milic-Petrovic menționează fondurile din Arhivele Serbiei în care pot fi găsite actele solicitate, precum și modalitatea obținerii de copii. Pentru a înlesni accesul la actele solicitate, Arhivele Serbiei au inițiat măsuri de publicare în presă a instituțiilor deținătoare de asemenea fonduri. Autorul insistă asupra activității arhiviștilor de pregătire prealabilă a materialelor ce urmau a fi cercetate, asupra greutăților întâmpinate în procesul activității și a eforturilor depuse pentru rezolvarea operativă a cererilor.

Un alt articol pe aceeași temă, *Unele probleme legate de punerea în aplicare a legii privind restituirea pământului în Voivodina* (Neki problemi u primeni zakona o vracanju zemlje u Vojvodini, p. 13—15), pune în evidență conlucrarea comisiilor înstitute pe lângă primării pentru aplicarea legii. Autorul (Milan Iaksic) subliniază volumul mare de muncă ce a antrenat un număr important de arhiviști și implicațiile acestei munci specifice, devenită prioritară, asupra activității curente a arhivelor.

Sînt procesele verbale ale organizațiilor de bază ale Uniunii comunistilor documente de arhivă sau arhivă curentă fără valoare (Da li su zapisnici osnovnih organizacija Saveza Komunisti arhivska gradja ili bez vredni registra turski materijal, p. 16—17), este titlul articolului lui Monoljub, Arsic. Autorul aduce în atenția cititorului câteva probleme aflate în dezbaterile specialiștilor, păreri pro și contra atenționînd asupra faptului că problemele trebuie analizate

temeinic. În urma unui studiu asupra situației, autorul vine în articol cu propuneri și sugestii în ce privește termenele de păstrare a acestor documente, anume 10 ani de la încetarea activității instituțiilor respective, după care s-ar efectua prelucrarea lor de către arhiviști.

La rubrica „Fonduri arhivistice”, menționăm articolul semnat de Vera Filipovic *Colecțiile din Arhivele Serbiei, cu o privire deosebită asupra colecției Varia* (p. 19—23). Autoarea clasifică în 3 categorii fondurile păstrate în Arhivele Serbiei, potrivit structurii materialului arhivistic pe care îl conțin acestea. Referindu-se la colecția „Varia”, Vera Filipovic informează că această colecție datează din anul 1960 și cuprinde documente diverse din anii 1714—1956. După ce trece în revistă conținutul colecției, autoarea se oprește asupra stadiului prelucrării acesteia.

Radmila Petrovic prezintă fondul acesteia Gligorije Glisa Elezovic, păstrat la Arhivele din Kosovo-Metohija de la Pristina. Subliniind valoarea documentelor create de acest om de știință și cultură, autoarea semnalează necesitatea ordonării fondului potrivit normelor de specialitate corespunzătoare.

Fondul *Consulatul general sîrb de la Trieste (1888—1914)* este prezentat de Snezana Popovic. După un scurt istoric asupra creatorului fondului, autoarea menționează că acest fond a fost preluat în anul 1982 de Secretariatul Federal pentru Afaceri Externe. Fondul este incomplet și nu este ordonat. Se propune un plan de clasificare a materialului și indicații metodologice.

La p. 38—44, Nikola Igić prezintă fondul *Consulatul general regal al Serbiei de la Budapesta (1882—1914)*. Desanka Stupar publică articolul *Electrificarea orașului Novi Sad pînă în anul 1940* (p. 45—57) elaborat pe baza documentelor din Arhivele Voivodinei și Arhivele istorice din Novi Sad.

Alte două contribuții din revistă sînt întocmite pe baza documentelor păstrate la Arhiva Serbiei, anume: *Documente referitoare la reforma agrară și colonizarea în Kosovo și Metohia în perioada 1919—1941 și la revizuirea din anii 1945—1948* (p. 58—65) și *Cooperativa agricolă generală de zootehnie (1933—1947), 1933—1951* (p. 66—74).

La rubrica „Studii și articole”, Olga Mucalica scrie, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea lui Ivo Andrić, *De la documente de arhivă la Cronica de la Travnik*. Autoarea, elogiind activitatea literară, științifică și diplomatică a scriitorului sîrb Ivo Andrić, laureat al premiului Nobel, pune în evidență munca de cercetare și copiere a documentelor din arhivele de la Viena, precum și lucrările sale consacrate arhivelor. Moștenirea scrisă a lui Ivo Andrić se constituie în fond personal care se păstrează la Arhiva Academiei Sîrbe de Științe și Arte.

Ljubodrag Popović dedică în paginile revistei un articol aniversării a 110 ani de la stabilirea relațiilor diplomatice sîrbo-americe, sun titlul *Consulii-reprezentanți diplomatici ai Serbiei în S.U.A.* (p. 82—87).

În articolul *Districtul privilegiat Velika Kikinda în istoria sîrbească a anilor 1774—1876* (p. 88—101), Iovan Pejin subliniază rolul și importanța acestei entități teritoriale pentru istoria sîrbilor din monarhie, denumită „oază a libertății sîrbești”.

Boro Majdanac scrie *Despre colecția numismatică a lui George Vajfert donată*

Universității din Belgrad, în anul 1923 (p. 102—105). Această colecție, un prețios bun cultural, conține aproximativ 14000 exemplare, printre care se află și monede antice, în special romane, unice neîntîlnite în nici o altă colecție sau în vreun alt muzeu din lume.

Un alt articol este intitulat *Tipografia privată a lui Mate Iovanović (1888—1903)* (p. 106—115) anexă la lucrare este publicată lista bibliografică a cărților, revistelor și ziarelor tipărite în această tipografie în decursul existenței sale.

La rubrica „Documente”, Ljubodrag P. Ristić, publică manuscrisul inedit *Memoriul lui Paun Ianković — Baca* (p. 118—136), document ce conține 24 p. ms., scris la Rusciuk în 1858, cu intenția de a fi înmînat comisarului imperial Elem Pașa la Belgrad.

Rubrica „*Consfătuiri ale arhiviștilor*” conține materialele *Consfătuirile arhiviștilor din Voievodina din anii 1989, 1990, 1991 și Probleme privind valorificarea documentelor de arhivă ca izvoare istorice* (p. 137—168).

La rubrica „Recenzii”, sînt prezentate cărțile *Radmilo Marojević, Alfabetul chirilic la răscruce de veacuri*, 1991, prezentată de Iovan Pejin și *Iovan Pejin, Revizionismul ungar și separatismul croat Kikinda, Komuna*, 1992 (recenzată de Ilija Spasojević).

Revista se încheie cu *In memoriam*, omagiu adus arhivistului Nenod Erdeljanović (1932—1991).

IELIȚA GĂMULESCU